

Bladet från munnen

Elsie Johansson

BLADET FRÅN
MUNNEN

Betänkliga berättelser

Hälften sanning. Hälften dikt.

Albert Bonniers Förlag

Av Elsie Johansson har tidigare utgivits:

Glasfåglarna 1996

Mosippan 1998

Kvinnan som mötte en hund 2000

(på annat förlag 1984)

Nancy 2001

Näckrosträdet 2004

Sin ensamma kropp 2008

Då Nu Är Jag 2011

Sagas bok 2014

Riktiga Elsie 2016

På annat förlag:

Brorsan hade en vevgrammofon 1979

Potatisballader 1981

Det bruna kuvertet 1984

Gå i mitt gräs 1987

Mormorsmysteriet 1987

Tigerfrukost 1989

Vardagstankar 1989

Oss skrämmer dom inte 1990

Kattbrevet 1991

Ordens makt och maktens ord 1992

Lindansaren 1995

Guldmannen 1995

De dikter som är tonsatta av Daniel Östersjö finns på cd:n

Fönsterspringan (Comedia 2020).



www.albertbonniersforlag.se

ISBN 978-91-0-018818-4

Copyright © Elsie Johansson 2021

Omslag: Eva Wilsson

Tryck: ScandBook, EU 2021

Tillägnas min älskade make Thore, med tack för praktisk omsorg, tålamod och kärlek.

Stort tack också till datorängeln Mikael Tidemar, utan vars tekniska kunnande och bistånd hela skrivprojektet löpt risken att kapsejsa.

Alla uppmuntrande och trosvissa vänner (de vet själva vilka de är!) ger jag mitt varma tack. Särskilt min lojala och kraftfulla kollega Aino Trosell, som oegennyttigt har stått till tjänst med mången välbehövlig knuff i ryggen!

Prolog

Det fanns ett då

I mitt fall har det inte sällan hänt – och händer fortfarande – att ett tankeflöde fått sin upprinnelse och sitt fortsatta förlopp i och med att en liten, mer eller mindre poetisk strof har kommit fladdrande och cirklande någonstans ifrån – för att helt självklart och naturligt sjunka ner och lägga sig till rätta ovanpå det bärande, nödvändiga *fundamentet* för ett av mina pågående berättelsebyggen. Som tillfälligtvis tycks ha gått i baklås så att jag inte kommer in! Då kan det också hända vid något enstaka och mycket sällsynt tillfälle, att någon av dessa villrådiga dikt-rader helt plötsligt, av pur uppgivenhet, låter sig bli materialiserad, få någon form av kropp, och kanhända bli förvandlad till en hörnsten, eller rentav bli den brosten med nyckeln gömd inunder, som jag just då behöver för att kunna låsa upp. Så som det lyckligtvis kom att hända här.

*Det var en gång ett Då
Som småningom blev Nu
En skälkning drog förnimbar
genom asparna och slyet
Och vinden vände blad...*

Så löd den enkla strofen. Jag förlitar mig på den.

JUTESÄCKARNA

Vedboddörren borde inte ha funnits där. Likväl hänger den framför henne i sina rostiga gångjärn, precis som *da*. Men den som regelbundet brukat bli bestruken och bevarad med hjälp av en drypande tjärborste, ser hon nu bleknad och grånött av tiden, och med de stående plankorna spjälkade och uppflisade i nederkanten. Men det är mycket möjligt att de var likadana förr, på slutet åtminstone.

Slipstenen hänger hursomhelst där den ska, fortfarande stagad i sin ställning mot den låga timmerväggen strax till vänster, den som också har blivit mer gråblack än röd. Och vattensån av plåt som hänger inunder har rosthål som regnet åstadkommit under alla dessa år. För övrigt är det mesta sig likt, men egendomligt nog är dörrhaspen inte nedlagd i haken på dörrfodret, så som den borde ha varit enligt gamla ordningen. Han, pappa hennes, var noga med sånt! Nu står en springa öppen, och när hon trycker sin högra handflata emot och ytterst försiktigt vidgar glipan och tar klivet in i halvmörkret, hör hon svagt det välbekanta gnällandet från gångjärnen i öronen, medan hon själv och hennes skugga inte gett ifrån sig det minsta lilla ljud.

Jag ser henne stå där innanför dörren på det mjuka underlaget av barkflisor och sågspån, iklädd de gamla blåblekta gymnastiskskorna. Jag ser de bara benen och hennes koftklädda ryggtavla, och mina ögon tar in precis det hon ser när hon låter blicken vandra uppåt och nedåt och cirkla runt flera varv längs de låga väggarna. Trots att den nödtvungna punkten blev satt för länge, länge sedan – och allt som en gång var, blev slutgiltigt avlägsnat, bortforslat eller uppbränt i en kase där utanför på bondens leråker – finns alltihop bevarat i henne, och med henne. Outrotligt tills vidare. Även om lite suddigt och insvept i tystnad fram till nu.

Längst in i vedbodmörkrets djupaste vrå och nära taket – men ändå hjälpligt belyst bakifrån av det sparsamma dagsljuset som

sipprar in genom dörrglipan – upptäcker hon i skumrasket några kvarglömda, eller med flit kasserade jutesäckar, som sitter upphängda över en tvärstång. Försiktigt drar hon ner dem, bär ut dem på vedbodbacken, och med ansiktet bortvänt och mun och ögon hopknipna viftar hon dem fnysande i halvcirklar omkring sig. Tre stycken visar de sig vid närmare betraktan vara, och damm och torra jordpustar står som rök omkring henne; ändå tar hon mod till sig och vänder ut och in på var och en av dem i ett par extra omgångar. Skakar, slätar ut med handen; är till reds att börja vika ihop rakt och snyggt på längden och hänga upp igen på den tvärgående bjälken. Men det är då som tiden hejdar sig. Och den vilande förtrollningen blir aktiverad.

Alla tre säckarna, den ena förmodligen tillfälligt avsedd för den slätaste och finaste sandjordspotatisen (pappans stolthet) och de övriga två för särskilt utvalda och lagom spislånga björkvedträn, som kanske rentav tyst och försiktigt har lirkats ut ur någon av storböndernas kastar, men troligtvis är tänkta för brasan på juldagens morgon och därmed ändå tjänande ett heligt och på köpet också förlåtligt ändamål.

I vilket fall som helst börjar nu alla tre säckarna att inför hennes ögon egensinnigt och okontrollerat växa på höjden och svälla ut på bredden och stå lull för sig själva. Vidöppna! Med allt sitt vällande och svällande innehåll av malmedel, goddofter och frynlukter från lortiga skurtrasor och tumvantar, och halvt igenvuxna diken och nypåregnat gårdsgrus som fått en rosa ton. Allt i en salig blandning av lilablå syrener och gullvivor och kärs. Och för den ampra smakens skull också några torra, mögliga ostskalkar som måste skrapas av ända ner till vaxet innan de med nöd och näppe kan tänkas bli förtärda på en trekantig brödbit.

Ett dussintal nyliade hövålmar finns också nedstuvade i säckarna att göra kullerbyttor i och bli tvingad till att nysa och gnida sig om näsan! Likaså har rullen med mammans broderade pryd-

nadsdukar, och spsiröken ur skorstenen och julgransfoten, även de förärats sina tillämpliga platser. Nej, det finns sannerligen ingen hejd vare sig på stort eller smått i de där jutesäckarna – de är hur innehållsrika och tänjbara som helst! Till och med stammarna och stigarna, som löper kors och tvärs genom ljung och lingonris där uppe på åsen med sina friska dofter av kåda och barr, har sin rumslighet dubblerad och bevarad där nere i dunklet, medan deras kronor lugnande och ordlösa vajar ovanför. Utan minsta fläkt av överlägsenhet.

Hon, som har slunkit igenom glipan invid dörrposten i sin egenkap av både barn och vuxen, är som de flesta friska människor utrustad med fem sinnen – plus kanske något extra odefinierbart? – men allt det som näsan under skeendet tar in för hennes räkning av lördagsbak och dasslukter och såpa och konvaljer – i symfoni med dunsterna från ett par av pappans långa, svettgulnade Lahmansalsonger – tillför allra mest av befintlighet och närvaro. *Och skyar av vemod...* Mer än ögonen och öronen och kliandet i huden, och *mer* än vidöppenheten inuti henne och viljan att förstå. Hur stark den än må vara.

I bottenskiktet på var och en av säckarna finns givetvis också ett oundvikligt lager av det man utan närmare betänkande brukar rafsas ihop under begreppet Synd och skam. Det rör sig mest om bagateller med flyktiga dofter – men upprörande nog finns där också exempel på ett antal oförtjänt kantrade människoöden, som nedsmorda sticker upp ur träsket av orättvisor och baktaleri. Hafsiga värderingar. Överlägsenhet. Nedlåtenhet. Med mera, med mera, som har påstämplats människor snett uppifrån och lämnat djupa spår.

Hon med de blåblekta tygskorna har själv varit med och såväl upplevt som bevittnat och betänkt mycket av den där svidande sörjan. Mest i ytterkanten, men någon gång också plågsamt nära centrum. Sig själv ovetande (givetvis!) har hon, som skymtar där

i motljuset, vad karaktären och lojaliteten beträffar fortlöpande danats och präglats av denna sin närvaro och delaktighet under tidiga etapper av livsresans gång. Och, utan påtanke och vetskap, i någon mån också blivit förberedd och rustad för det som med tiden ska bli hennes udda livsuppgift. Den som inte ens kan anas långt, långt borta inunder horisonten, men likväl hukar där i väntan på sitt *nu*.

BAKBORDET

Det fanns en stig längs med kanten av torvmossen. Den gick förbi lilla höladan och den stora enen, och den vägen brukade hon ta när hon och grannasjantan – lekkamraten och drabanten – någon enstaka gång råkade få för sig att gå och hälsa på i den där låga parstugan framför ”anderskogen”, med det utglesade, svartnade tegeltaket och de höga päronträden på ömse sidor om grindhålet. Eller slinka med som sällskap när mamma hennes lite då och då gick dit.

I dåvarande nuläge visste mamman inte särskilt mycket om dotterns, sladdbarnets, funderingar och uträkningar; inte heller om den här dagens snabba eskapad, som emanerade ur ren tråkighet tillsatt med en dos avundsjuka. Hon hade blivit uträknad eftersom lekkamraten, ja, hon, grannasjantan, hade fått besök av en av sina många mostrar plus en eller två kusiner, och det kändes lite långtråkigt och ensamt för den som hade blivit så kallsinnigt övergiven, att gå omkring och släpa fötterna i gruset och göra ingenting. Mamman satt och lappade skjortor vid sin trampmaskin – som i en överdådlig stund hade köpts på avbetalning – och hade inte tid att ägna sig åt exempelvis teaterföreställningar med dottern agerande stående på sofflocket iförd trådgardiner och lite julgransglitter, och där mammans uppgift var att leverera inövade stickrepliker.

Så jäntungen gav upp och smet iväg längs mossen, med ett par långa höstrån till reds mellan tänderna, ifall hon skulle råka få syn på några mogna smultron. Hon var väl åtta år eller där-omkring, och det var sommarlov.

Den bleka gumman med hårstriporna hängande, log tandlöst men vänligt när hon fick oväntat främmande; hon skulle just till att baka några släta kaffelängder, sa hon. Tanten led av en mycket hindrande och plågsam sjukdom som hette ”römatist’n” och det ryktades att hon ibland fick lov att krypa eller åla sig ut till lagårn såväl morgon som kväll, när hon skulle mjölka de två korna. Bägge korna hade förresten svårt att både gå och stå de också, eftersom klövarna inte hade blivit verkade på mycket, mycket länge. Så helst låg de ner i sina skitiga bås. Och måste bankas opp. Det senare var gubbens uppgift, ett sprucket dyngbrunt klapprä hade han till det.

En gubbe fanns nämligen i stugan, och tillika en medelålders son. Men gubben var dålig i ryggen, och dessutom lite tafatt å huvudets vägnar, och sonen deras – som inte bett om att bli född – begrep sig inte på fruntimmersgöra och brydde sig inte heller, han fick väl mat på de många bondgårdarna i socknen där han var flitigt anlitad som en dagsverkare med humana anspråk. Han var livad och finurlig av sig, helt oförarglig, och höll sig ren och snygg! Inget fel på det, hur det nu gick till? Dessutom var han stark.

Men trots att det fanns två karlar till hands var det ändå så uppgivet och ynkligt i den där parstugan att det saknades ett bakbord. Så gumman hade fått vänja sig vid att vända upp och ner på locket över pinnsoffan – den som stod inunder fönstret ut mot vägen och var fylld med gamla lumpor, en trasig raffelstoppsmadrass och diverse annat skräp – och så knåda och kavla ut degen på dess undersida.

Flickungen, hon som hade kommit på ett spontant besök, var

väl underrättad om att det fanns både loppor och vägglöss i det där köket som tillika var sovrum för de gamla. De låg båda två i en utdragssoffa som stod vid innerväggen, ganska nära spisen. Han som var hemmason sov i ett kallrum på andra sidan farstun (som också mycket riktigt hette Farstukammarn). Om det inte var så kallt förstås, att tapeterna därinne blev glittriga av frost. Då fick han släpa in sin halmmadrass och ligga framför spisen.

Självklart kände flickans mamma mycket väl till de rådande omständigheterna. Hon brukade ta stigen längs mossen emellanåt för att ta ett nappatag med lorten och tillika – om det var sommartid – tvätta opp en del klädesplagg vid brunnen på andra sidan vägen. Förresten var tapeten ovanför utdragssoffan prickig av blodfläckar efter dräpta vägglöss. Så det fanns synliga bevis.

Jäntungen visste också allt det där. Och hade blivit tillsagd av mamma sin att stanna i farstun när hon kom dit. Eller hitta på nånting att leka med, *allte fanns de väl någe roligt å hitta på!* sa modern.

Hursomhelst var hon ensam den här smitardagen och gjorde som hon ville utan mammans vetskap, så hon tog klivet över tröskeln, men tackade nej till att vänta på bullgräddningen fast hon blivit bjuden att stanna kvar och smaka, och till och med få ta med sig ett par stycken sockrade småsnurror hem till mamma sin. Tanten var så snäll och det var så förskräckligt synd om henne!

Hur den här flickans tankar gick den här dagen är inte gott att veta och minnas så här långt efteråt. Hursomhelst bröt hon hastigt och oväntat upp; sa adjö och neg och sprang sen i blindo förbi den stora enen och vidare längs mosskanten det fortaste hon kunde, utan att ens titta efter några röda smultron på dikessidan. Grät gjorde hon inte, men hon var förskräckligt arg. Händerna knöt och öppnade sig ömsevis och hon trätte och gormade halvhögt för sig själv: *hur kan du vara så dum mot mamma din! Ett bakbord kunde du väl åtminstone ha snickrat ihop.*

För han hade ju hjälpt hennes mamma att sätta in nytt fönster oppe på vindskammarn, som hon bråkat om länge – snön yrde ju in i skarven när det blåste från det hållet, och allt spackel hade släppt. Och hennes pappa och han hade lagt nytt brunnstak och stakat opp ställningen ovanpå det. Bytt ut kättingen och till och med kaveln som vatthinken skulle vevas opp på. Det hade blivit mycket gjort! Så nog för att han kunde. Och alla visste att han var förskräckligt stark.

Men sin egen mamma, henne kunde han minsann inte hjälpa att få till så mycket som ett bakhord. Vilken latoxe! Fy så dum han var! Aldrig att han skulle kunna vara... nää! Det ville hon då inte! Och det visste hon ju sen förr, att det var bara skvaller.

Det förhöll sig nämligen på det viset – som aldrig blivit utsagt utan bara hade antytts och pjallrats om på ryggen och flinats lite åt – att han, som var som han var, men både snäll och skojig och rödblommig och frisk, och son i den där stugan bakom päronträden, att han i själva verket var pappa till henne, hon den allvarsamma flickan i de nötta, blekblå gymnastikskorna. Ryktet (som förvisso har både ögon och öron som en hök) nappade åt sig det som hölls för sant, och spridde gladeligen ut det som små fjädrar och tussar lite varstans runtomkring. Och sånt är alltid mumma! Som vissa slickar i sig.

Det *hade* mycket väl kunnat förhålla sig så, det visste hon själv som hört och sett både det ena och det andra, men sanning var det inte! Det föll på sin egen orimlighet. Parterna i dramat var nämligen inte ens bekanta på den tiden när ryktet stod på spets; i den vidsträckta socknen bodde de långväga åtskiljs, och hade inte råkat på varandra ännu vid den tiden när hennes livsfrö borde blivit planterat. Så nog var hon pappas jänta utan minsta tvekan. Det ville hon vara och skulle så förbli. Hon hade till och med blivit utrustad med samma sorts humör: hade lätt att tända till, och kunde vara lite stridslysten också. Och om det behövdes gjorde hon en insats i rättvisans namn! Och det tänkte hon

fortsätta med, om hon bara vetat hur... För det var så orättvist med den här stackars sjuka tanten.

En bra bit före grannas mjölkpall, som stod till vänster vid bilvägen och som stigen längs mossen mynnade i, vek hon plötsligt av. Osedd och snabb som en harpalt gjorde hon en lov upp i åskanten och där, bakom grusgropen, slängde hon sig framstupa raklång i vitmossan och sparkade och rev tottar ur den. Inte för att hon var så änglalikt snäll, men förskräckligt arg på hela skiten var hon. Och allting var så krångligt!

För hon tyckte ju så mycket om honom också. Han som inte var hennes pappa, men alltid gjorde henne glad. Så hade det varit sen hon var riktigt liten. Det var alltid så roligt när han kom lunkande på kvällarna i sin gamla skinntröja, med gårdagens tidning instucken i knappraden. Och om det var den årstiden brukade de sitta alla tre i köket under fotogenlampan och spela kort, både Bluffstopp och Mas och Maja. Och så länge hon var barn gömde hon regelbundet hans gamla rutiga keps inunder kammарbyrån eller bakom vedkorgen i köket, så han fick lov att stanna kvar lite längre, och krypa på knä en stund och småsvära och låtsasleta... fast han visste mycket väl!

Jäntans riktiga och lagenliga pappa var mestadels borta på jobb utmed nån järnvägslinje där det lades räls. Eller också var han ute på kolning i nån mörklagd skog, där en mila måste vaktas såväl dag som natt. Hursomhelst var det gott att sitta på tremanhand och doppa veteskivor i kaffet (som mamman hade mildrat med en liten mjölkskvätt i flickungens kopp) och få njuta av sällskap och lite lekfullhet medan korten slogs i bordet: *nu jädrar anoda ska ni få si på fan!* Svor gjorde han mycket, men svärorden var snälla och han hade inte särskilt gott om några andra sorters ord heller, för den delen.

Sedan hörde flickungen förstås, där hon låg omstoppad i pinnsoffan, hur det stundtals var tyst, och stundtals viskades

därute i farstun både länge och väl. Det tyckte hon lät tryggt. Och spisglöden värmdde. Snart skulle mamman låsa dörren på insidan med den stora sneda nyckeln och komma in och lägga sig varm och skön intill.



Nu är de alla borta med syndernas förlåtelse. En efter en, och utan någon packning gav de sig iväg ut genom grindhålet och försvann in bland träden på den andra sidan där andra blommor växte. Den plågade kvinnan med sin sjukligt bleka hy och händerna förvridda av den handikappande och plågsamma reumatismen, var den som fick gå först, och välsignat var väl det.

När gubben också dog blev stugan lämnad till försäljning. Vem som faktiskt ägde den vet flickan som rotade runt i jutesäckarna ingenting om, men knappast de tre som var inhysta där. Gemenskapen med "hemmasonen" avtog nästan helt när han flyttade till ett hyresrum i kyrkbyn och fick ögon på sig. Då kändes det så tomt och tråkigt på kvällarna. Sorgligt rentav. Till och med asplöven, därute vid dasset bakom vedbodgaveln, darrade häftigt av förtrytelse när vinden drog igenom och allt blev annorlunda.

Om de två höga päronträden, som stod uppstramade likt vaktposter på ömse sidor grindhålet, överlevde genom åren, och fick blomma lika förunderligt vitt och vackert i den tid som sedan kom, vet hon således inte – hon som lever i sitt nu på en helt annan plats. Men minns hur allting var.

Men vem är då äntligen HON? Hon som grubblar och funderar, och som uppifrån och ner kan se sin egen ryggtavla där hon går och rotar i gamla jutesäckar, men som ännu inte har bestått med ett eget tilltalsnamn? Självklart är hon JAG, därom råder ingen tvekan. Såväl för- som efternamn är tydligt bokstaverade på de vackra pärmar, som redan är skissade i färg och som ska omsluta och bevara de här livsberättelserna, som jag först och

främst har skrivit för att se och förstå min egen sanning bättre. Men bokpärmar är höljen och skyddsomslag, de fungerar som en hud, garvad och beredd för att kunna stå emot alla sorters angrepp. Där innanför, i osäkerheten, befinner jag mig själv med all min skyggande och nakna ömtålighet. Det är den djupaste förklaringen till anonymiteten.

Den ytligare har en helt annan karaktär; den lyder kort och gott så här: *Jag har aldrig tyckt om mitt dopnamn!* Begriper inte var min mamma hade hittat det nånstans? Hårt och spetsigt som glasskärvor. Och aldrig blev det rätt uttalat heller. Bara av lärarna i skolan. Och prästen förstås. Annars blev det *Elsy*, med tjockt l. Mamma, den allra raraste, brukade bokstavera det så där konstlat med alla fem bokstäverna tydligt uttalade (inklusive e:et på slutet) när det skulle låta liksom lite finare inför *bättre* folk – men för hemmabruk sa hon alltid y. Dessutom fanns det en uppsjö av smeknamn och öknamn att välja på. Mamma sa: *Essy*, eller *LissEssy*. Pappa: *Jäntan!* (med inbakad stolthet.) Storebror som var fjorton år äldre, kallade mig *Lillan*, och *Finlillan!* Syst-rarna hade från början enats om *Maruschka*, det fulaste de kunde komma på, de tyckte förmodligen att jag, sladdungen, var en helt onödig inkräktare. Vad skulle de med mig till?

I skolan var jag troligtvis för duktig för att bli populär, pojkar-na kallade mig för det mesta *Lindalska* uttalat *Linndarska*, efter platsen *Lindal*, där rucklet stod som var mitt barndomshem. Visserligen rivet för mer än åttio år sen, men bestående i mig så länge jag lever.

Och tiden går, den som stegar fram enligt klocka och kalender. Men underverkens tid – från då till nu – är inte förbi. Den kan göra sina skutt. Sedan drygt femton år tillbaka får jag nume-ra i min nya, förbluffande tillvaro för det mesta heta *lilla frun* eller *älsklingen min*, om nu något namn behövs överhuvudtaget. Oftast räcker det med närhet och det outsagt självklara. Men